

УДК 378.016:808.5:005.336.2

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Садова Т.А.

Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

Стаття присвячена аналізу наукових підходів до сутності й змісту риторичної компетентності майбутніх педагогів вищої школи. Розкрито зміст риторичної компетентності як базового компонента професійно-педагогічної компетентності, що включає системні риторичні знання, комплекс професійно значущих умінь і навичок та готовність майбутнього педагога здійснювати риторико-педагогічну діяльність. Проаналізовано особливості та шляхи формування риторичної компетентності майбутніх викладачів вищої школи у процесі опанування авторського курсу «Основи риторичної діяльності викладача вищої школи».

Ключові слова: викладач вищої школи, риторика, риторична діяльність, професійна компетентність педагога, риторична компетентність.

Постановка проблеми. Сучасні підходи до вищої освіти спонукають до пошуку нових стратегій професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів вищої школи, оскільки актуальними для викладача стають не лише глибокі знання навчальної дисципліни, уміння передати ці знання, а й здатність організувати ефективну пізнавальну діяльність студентів у процесі педагогічної комунікації. Визначальною запорукою професійного успіху є сформованість його риторичної компетентності, яка дозволяє впевнено почувати себе в різноманітних ситуаціях педагогічного спілкування, розуміти потреби студента, оптимально організувати мисленнєво-мовленнєву діяльність всіх учасників педагогічного процесу, доцільно використовувати методи риторичної аргументації.

Актуальність риторичної підготовки майбутнього викладача вищої школи зумовлена специфікою педагогічної діяльності як професійної. Педагогіка є важливою галуззю гуманітарного знання, у якій яскраво виражені риторичні аспекти, оскільки процес виховання й освіти людини протікає переважно в мовленнєвій формі при передачі певних знань, моральних цінностей, формуванні особистості. Саме це обумовило виділення в сучасній риторичній окремій галузі – педагогічній риторичній, призначенням якої є моделювання ситуацій педагогічного спілкування з метою вирішення різноманітних психолого-педагогічних і риторичних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наука характеризується зростанням інтересу до теоретичного обґрунтування і практичного формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Професійно-педагогічна компетентність – це категорія, яка дає можливість охарактеризувати певний рівень готовності майбутнього педагога до професійної діяльності.

Компетентність у системі педагогічної освіти є предметом наукового розгляду низки науковців: І. Бежа, С. Гончаренка, І. Зимньої, Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіної, В. Сластьоніна та ін. Питання підготовки фахівців до професійно-мовленнєвої діяльності висвітлюють у своїх працях Н. Бабич, Г. Балл, А. Богущ, Н. Волкова, Л. Загородня, В. Пасинок, С. Хаджирадєва та ін.

В останні роки значно активізувалися дослідження з риторичної, вивчення її впливу на фор-

мування професійних якостей фахівців різних галузей знань та виховання мовної особистості. У працях Ф. Бацевича, Н. Голуб, І. Зязюна, Л. Мацько, Г. Сагач, О. Семенов та ін. порушуються різні аспекти риторичної проблематики, зокрема формування риторичної культури як складника професійної.

Аналіз науково-методичних джерел з педагогіки вищої школи засвідчує, що риторичні знання, які сприяють формуванню необхідних педагогові вмінь ефективної організації педагогічної комунікації, найчастіше ґрунтуються на соціально-психологічному підході (В. Безрукова, І. Зимня, І. Зязюн, Л. Столярєнко, В. Сластьонін, С. Смирнов та ін.). Водночас проблема риторизації педагогічного процесу в закладах освіти ще не набула повного науково-методичного обґрунтування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Риторична компетентність – один з головних компонентів педагогічної компетентності, оскільки навчання відбувається лише в процесі риторично доцільного педагогічного спілкування, а значить, від того, наскільки повно сформовано цей компонент професійно-педагогічної компетентності, великою мірою залежать результати діяльності педагога.

Окремі аспекти проблеми використання здобутків риторичних у освітньому процесі знайшли відображення у працях зарубіжних (О. Волков, Т. Ладиженська, М. Львов, Ю. Рождественський, Й. Стернін, Т. Яковлева та ін.) та вітчизняних (Я. Білоусова, Н. Голуб, А. Капська, Л. Мацько, О. Мацько, М. Пентиліук, Г. Сагач, Н. Тарасевич, Л. Ткаченко та ін.) науковців.

Зауважимо, що в наукових працях з риторичної найбільш дослідженою є проблема формування риторичної культури майбутнього педагога. Проте, питання формування риторичної компетентності майбутніх педагогів вищої освіти, не дивлячись на широке використання компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх педагогів, не отримали достатнього висвітлення в наукових дослідженнях.

Мега статті полягає у визначенні сутності поняття «риторична компетентність» як базового компонента професійно-педагогічної компетентності та окресленні шляхів її формування.

Виклад основного матеріалу. З огляду на поставлені перед вищою школою завданнями актуальною є проблема створення такої моделі педагога, яка б задовольняла запити часу і сприяла підготовці фахівця з високим рівнем риторичної культури. Зміст поняття «риторична культура» пов'язаний з розумінням сутності риторики і до сьогодні є неоднозначним. Найбільш сприйнятною в контексті професійно-педагогічної підготовки є концепція, за якою риторику розуміють як теорію мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Риторична культура – це рівень оволодіння особистістю риторичними знаннями і способами їх вияву в процесі риторичної діяльності.

Як зазначає Я. Білоусова, у сучасній педагогічній літературі термін «риторична культура» часто видозамінюється іншими: «культура мови», «мовленнєва (професійна) майстерність», «риторична грамотність», «педагогічна майстерність» тощо [2]. Означені поняття пов'язують риторичну культуру з виявом певного рівня професійно-виконавської культури, професійної майстерності.

Слід зазначити, що у науковому обігу стійкого значення не набуло і поняття «риторична компетентність», доцільність введення якого доведено широким використанням компетентнісного підходу до професійно-педагогічної підготовки. У педагогіці професійної освіти функціонують поняття «професійна компетентність», «професійно-педагогічна компетентність» або «професійна компетентність педагога». Професійна компетентність визначається вченими як професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності.

У контексті досліджуваної проблеми зазначимо, що в характеристиці професійно-педагогічної компетентності дослідниками обов'язково виділяється компонент, пов'язаний з мовленнєвою діяльністю педагога як засобом його професійної реалізації. Найчастіше цей компонент визначається як комунікативна або мовленнєва компетентність. У педагогіці професійної освіти комунікативну компетентність розглядають як складову мовленнєвої компетентності, оскільки формується вона у процесі мовленнєвої діяльності. Підкреслюючи значущість комунікативної компетентності, Н. Кузьміна зауважує: ознакою професійно-педагогічної компетентності є те, що у педагога до початку самостійної діяльності комунікативна компетентність сформована і усвідомлена такою мірою, що він здатний формувати її у своїх учнів [4].

У дисертаційному дослідженні Н. Волкової, присвяченому підготовці майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації, доведена необхідність набуття вчителем компетентності у здійсненні професійно-педагогічної комунікації – інтегрального особистісного утворення, що забезпечує кваліфіковане виконання професійної, комунікативної діяльності й передбачає усвідомлене розуміння цінності професійно-педагогічної комунікації для професійної діяльності вчителя. Означений феномен визначає цілеспрямовану діяльність студентів щодо засвоєння комунікативних знань, пізнання самого себе як комунікативної особистості (своїх переваг і недоліків), усвідомлення етичних норм і правил

взаємодії, здійснення експертизи власних комунікативних дій і прийнятих рішень, сформовану сукупність узагальнених комунікативних умінь та розвинутий емоційний інтелект [3, с. 32].

Отже, мовленнєву (комунікативну) компетенцію у структурі професійної компетенції відносять до числа базових, які забезпечують реалізацію основних функцій педагогічної діяльності. У контексті формування професійно-педагогічної компетенції мовленнєву компетенцію слід розуміти як здатність і готовність до використання майбутніми педагогами вищої школи мовлення як основного засобу навчання і виховання, оскільки особистість педагога реалізується як мовна особистість.

У визначенні сутності риторичної компетентності було враховано найбільш узагальнений підхід до трактування професійної компетентності педагога. Так, на думку Г. Беленької, професійна компетентність вихователя – це інтегроване поняття, що включає: світоглядні позиції особистості, глибоку обізнаність і практичні уміння в обраній галузі діяльності, розвинені професійно-значущі якості, побудований на цьому фундаменті авторитет. Основними складовими професійної педагогічної компетентності, на її думку, виступають: система психологічних, загальнодидактичних та спеціальних фахових знань; система фахових умінь; професійні здібності та професійно значущі риси особистості [1, с. 27].

Відтак, риторичну компетентність розглядаємо як базовий компонент професійно-педагогічної компетентності, обумовлений специфікою вербального характеру педагогічної діяльності, що виступає як єдність системних риторичних знань, комплексу професійно значущих умінь і навичок риторичної діяльності та готовності майбутнього фахівця успішно здійснювати риторику-педагогічну діяльність.

Відповідно до цього було виділено три компоненти риторичної компетентності: когнітивний (система знань, що включає базові категорії риторики: риторичний ідеал, закони загальної риторики, класичний риторичний канон, засоби комунікації тощо); діяльнісний (система професійно значущих умінь і навичок риторичної діяльності); мотиваційний (формування інтересу до риторичної діяльності, готовності до здійснення риторику-педагогічної діяльності на високому рівні, прагнення до удосконалення власної риторичної діяльності).

Слід зазначити, що формуванню комунікативно-мовленнєвих умінь, здатності логічно мислити, доречно формулювати думки, втілювати їх в образне слово сприяє вивчення студентами багатьох навчальних дисциплін (логіка, етика, мовознавчі, фахові дисципліни тощо). Однак саме риторика як наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю виступає системоутворювальним компонентом, що сприяє формуванню риторичної компетентності за рахунок інтегрованості знань, умінь, навичок студентів, отриманих у процесі психолого-педагогічної, лінгвістичної, культурологічної підготовки майбутніх педагогів вищої школи.

Авторський курс «Основи педагогічної риторики» було розроблено для студентів рівня вищої освіти магістр за спеціальністю 012 Дошкіль-

на освіта, які отримують кваліфікацію викладача дошкільної педагогіки і психології. У зв'язку з укрупненням навчальних дисциплін означений курс було включено як змістовий модуль «Основи красномовства у педагогічній діяльності викладача вищої школи» до дисципліни «Методика викладання педагогічних дисциплін». Слід зазначити, що таке поєднання є досить вдалим, оскільки сприяє більш глибокому розкриттю проблем загальної підготовки викладача до заняття, розробки різних видів академічної промови; формуванню риторичної компетентності та основ ораторської майстерності майбутніх викладачів; ознайомленню їх зі специфікою використання знакових систем передачі інформації в різних ситуаціях педагогічного спілкування; розширенню діапазону використання методів активізації пізнавальної діяльності студентів шляхом включення логічних і риторичних прийомів; засвоєнню навичок риторичної культури; розвитку педагогічного мислення, професійного мовлення, творчих здібностей студентів.

Апробація програми навчальної дисципліни дозволяє виділити передусім мінімум тем, без яких неможливим є засвоєння студентами риторичних знань і навичок практичного спілкування, а саме: Характеристика загальних основ комунікації; Закони сучасної загальної риторики; Риторичні аспекти створення промови; Класичний риторичний канон; Риторична аргументація; Діалогова комунікація як форма педагогічного спілкування. Значне місце в системі роботи займає самостійна робота студентів, що передбачає як підвищення риторичної обізнаності, так і виконання практичних завдань з педагогічної риторики.

У розробці змісту означеного курсу ми орієнтувалися на основні ідеї риторизації навчання, що, на думку Г. Сагач [5], реалізується в пізнавальному, методологічному сенсі. Більшою мірою риторизацію розглядали як організацію мисленнево-мовленнєвої діяльності студентів відповідно до риторичного канону. З метою підвищення ефективності формування риторичних умінь (діяльнісний компонент) було розроблено систему ігор-вправ, рольових ігор, творчих завдань, мовленнєвих вправ, у яких кожен студент мав можливість активно опрацювати навчальний матеріал з урахуванням власного творчого потенціалу, здібностей і потреб.

Зауважимо, що обов'язковою умовою ефективного процесу формування риторичної компетентності є прикладний характер риторичного знання. Теоретичні положення риторики завжди спрямовані на практичне використання, вирішення реальних завдань, пов'язаних з різними ситуаціями професійно-педагогічного спілкування. Знання з риторики переважно мають інструментальний характер, тобто виступають як знання про способи діяльності, що забезпечує формування риторичної компетентності тих, хто говорить і пише.

За результатами вивчення навчальної дисципліни передбачаємо сформованість у магістрантів певного рівня риторичної компетентності, яка виявляється у таких очікуваних результатах: обізнаність в основних поняттях і категоріях педагогічної риторики; здатність логічно правильно і доречно вибудовувати усне і писемне мовлення; використання отриманих знань у професійній та інших видах діяльності у галузі риторичної комунікації; володіння знаннями загальних основ діалогової комунікації і здатність використовувати навички публічного мовлення, ведення дискусії і полеміки; обізнаність у змісті риторичного канону та здатність до підготовки різних видів академічної промови; володіння основними принципами, техніками та формами організації мовленнєвої діяльності студентів, навичками мовленнєвої поведінки педагога в різних комунікативно-мовленнєвих ситуаціях.

Висновки. Отже, риторика в сучасній вищій школі є необхідною передумовою підвищення освітнього і культурного рівня студентів, засобом утвердження пріоритету високої мовної культури в усіх сферах суспільного життя. За результатами вивчення науково-методичних джерел та власного дослідження риторичну компетентність розглядаємо як базовий компонент професійно-педагогічної компетентності, обумовлений специфікою вербального характеру педагогічної діяльності, що виступає як єдність системних риторичних знань, комплексу професійно значущих умінь і навичок риторичної діяльності та готовності майбутнього фахівця успішно здійснювати риторико-педагогічну діяльність. Наявність сформованої риторичної компетентності є запорукою успіху майбутнього викладача в різних професійно орієнтованих комунікативних ситуаціях. Риторичні знання дозволяють сформувати у майбутніх фахівців високу риторичну культуру як у публічній сфері, так і на особистісному рівні.

Список літератури:

1. Беленька Г.В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія / Г.В. Беленька. – К.: Світич, 2006. – 304 с.
2. Білоусова Я.В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі / Я.В. Білоусова : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2004. – 18 с.
3. Волкова Н.П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації / Н.П. Волкова : автореф. дис. ... доктора пед. наук. – Луганськ, 2006. – 44 с.
4. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с.
5. Сагач Г.М. Риторика // Г. Сагач. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 568 с.

Садовая Т.А.

Государственное высшее учебное заведение
«Донбасский государственный педагогический университет»

ФОРМИРОВАНИЕ РИТОРИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация

Статья посвящена анализу научных подходов к сущности и содержанию риторической компетентности будущих педагогов высшей школы. Раскрыто содержание риторической компетентности как базового компонента профессионально-педагогической компетентности, которая включает системные риторические знания, комплекс профессионально значимых умений и навыков, готовность будущего педагога осуществлять риторико-педагогическую деятельность. Проанализированы особенности и пути формирования риторической компетентности будущих педагогов высшей школы в процессе овладения авторским курсом «Основы риторической деятельности преподавателя высшей школы».

Ключевые слова: преподаватель высшей школы, риторика, риторическая деятельность, компетентность педагога, риторическая компетентность.

Sadova T.A.

State Higher Educational Institution
«Donbas State Teacher's Training University»

FORMATION OF THE RITORAL COMPETENCE OF FUTURE HIGHER SCHOOL PEDAGOGES

Summary

The article is devoted to the analysis of scientific approaches to the essence and content of rhetorical competence of future teachers of higher education. The content of rhetorical competence as the basic component of vocational and pedagogical competence, which includes systemic rhetorical knowledge, a complex of professionally meaningful abilities and skills, and the readiness of the future teacher to carry out rhetorical and pedagogical activities are revealed. Peculiarities and ways of formation of rhetorical competence of future high school teachers in the course of mastering the author's course "Fundamentals of the rhetorical activity of a teacher of higher education" are analyzed.

Keywords: teacher of high school, rhetoric, rhetorical activity, professional competence of the teacher, rhetorical competence.